

הקדמה

א. דברים טו:ב-ג

וְזֶה דְבַר הַשְּׁמִיטָה שְׁמוּטָה כָּל־בַּעַל מִשָּׂה יָדוֹ אֲשֶׁר יִשֶּׂה בְּרַעְיוֹ לֹא־יִגַּשׁ אֶת־רַעְיוֹ וְאֶת־אֲחִיו פִּי־קָרָא שְׁמִטָּה לְד': אֶת הַנֶּכְרִי תִגַּשׁ וְאֲשֶׁר יִהְיֶה לָּךְ אֶת אֲחִיךָ תִשְׁמַט

ב. ספר המצוות לרמב"ם מצוות עשה קמא

והמצוה הקמ"א היא שצונו להשמיט כספים כלומר החובות כלם בשנת השמטה והוא אמרו יתע' (ראה טו) ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך. וכבר נכפל הציווי במצוה זו ואמר (שם) וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל משה ידו. ולשון התוספתא (בריית' מ"ק ב ב גטין לו א קדושין לח ב) בשתי שמטות הכתוב מדבר אחת שמטת קרקע ואחת שמיטת כספים. ומצוה זו שלשמטת כספים אינה נוהגת מן התורה אלא בזמן ששמטת קרקע נוהגת, והיא עכשו נוהגת בכל מקום. וכבר התבארו משפטי מצוה זו במסכת שביעית פרק אחרון:

ג. ספר המצוות לרמב"ם מצוות לא תעשה רל

והמצוה הר"ל היא שהזהירנו שלא לתבוע המשאות בשנת השמיטה אבל ישמטו כלם יחדו. והוא אמרו ית' (ראה טו) שמוט כל בעל משה ידו וכו' לא יגוש את רעהו ואת אחיו. וזה אין חייבין בו מן התורה אלא בארץ ישראל בעת שתהיה שם שמיטת קרקע, רוצה לומר היובל, אבל מדרבנן יתחייב כן בכל מקום ובכל זמן. ואינו מותר ליגוש המשאות שעברה עליהם השביעית אבל ישמטו. וכבר התבארו משפטי מצוה זו בסוף מסכת שביעית:

ד. ספר החינוך מצוה תעז

כבר כתבתי בכסף תלוה במצוות שביעית עשה רביעי בסימן ס"ט [מצוה פ"ד] מה שידעתי בשורש המצוה, ושמטת כספים גם כן אחר אותו הטעם נמשך, ללמד נפשנו במדות המעולות מדת הנדיבות ועין טוב, ונקבע בלבבנו הבטחון הגדול בשם ברוך הוא, ואז תכשר נפשנו לקבל טוב מאת אדון הכל כלול הברכה והרחמים. וגם נמצא מזה גדר חזק ומחיצה של ברזל להתרחק מאד מן הגזל ומן החמדה בכל אשר לרענו, כי נשא קל וחומר בנפשנו לאמר, אפילו הליתיו ממוני והגיע שנת השמטה אמרה תורה להשמיט בידו המלוה, שלא לגזול ושלא לחמוס משלו לא כל שכן שראוי לי להתרחק עד הקצה האחרון.

ה. ספר החינוך מצוה תפ

משרשי המצוה, לחזק ולקבוע בלבבנו מדת הנדיבות ולהרחיק תכלית ההרחקה מדת הכילות, ואין נדיב בעולם כמלוה מעותיו עם היותו יודע שהזמן קרב להשמיט הלואתו ולהפסידה ממנו, אם אולי יארע בו אונס או שום מקרה שלא יוכל לתבוע הלואתו קודם שנת השמטה. וכל מבין דרכי התורה ומשיג לדעת אפילו מעט בחין ערכה ידע בבירור כי המפזר מממונו אל הצריכים נוסף עוד, וחושך מיושר אך למחסור, כי ד' ידיו את האדם לפי מעשיו ויעניקהו מברכתו כפי התקרבו אליה, ומדת הכילות מחיצה של ברזל בינו ובין הברכה, והנדיבות חלק מחלקי הברכה ונמצא המתנהג בו שהוא בתוכה, ישמע חכם ויוסף לקח.

שמוט!

ו. משנה שביעית י:ח

המחזיר חוב בשביעית יאמר לו "משמט אני". אמר לו "אף על פי כן, יקבל ממנו שנא" (דברים טו) "וזה דבר השמטה". כיוצא בו: רוצח שגלה לעיר מקלט, ורצו אנשי העיר לכבדו, יאמר להם "רוצח אני, אמרו לו "אעפ"כ", יקבל מהם, שנאמר (שם יט) "וזה דבר הרוצח":

ז. תלמוד בבלי גיטין לז ע"ב

המחזיר חוב לחבירו בשביעית צריך שיאמר לו "משמט אני", ואם אמר לו "אף על פי כן" יקבל הימנו, שנאמר 'וזה דבר השמטה'. אמר רבה: ותלי לי' עד דאמר הכי. איתיביה אביי, "כשהוא נותן לו אל יאמר לו 'בחובי אני נותן לך' אלא יאמר לו 'שלי הן ובמתנה אני נותן לך'!" אמר ליה: תלי ליה נמי עד דאמר הכי.

ח. רש"י מסכת גיטין דף לו עמוד ב

שנאמר וזה דבר השמטה - צריך לומר דיבור של שמיטה.

ט. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שביעית פרק י הלכה ג

"המחזיר חוב בשביעית אומר לו משמט אני" - רב הונא אמר בשפה רפה והימין פשוטה לקבל.

י. רמב"ם על משנה מסכת שביעית פרק י משנה ח
הלמידות היא ממלת דבר, כלומר משדבר בדבר זה דיו. וכל הענין ברור.

יא. ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קלה
והמצוה הקלה היא שצונו לשבות מעבודת הארץ בשנה שביעית והוא אמרו ית' (תשא לד') בחריש ובקציר תשבות. וכבר נכפל הצווי הזה פעמים ואמר (פ' בהר ד') שבת שבתון יהיה לארץ. וכבר קדם לנו (מ"ע צ ולק' קסה וש"נ) אמרם האי שבתון עשה הוא...

יב. ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קנט
והמצוה הקנט היא שצונו לשבות ממלאכה ביום ראשון שלפסח... וכבר קדם לנו (מ' צ קלה) לשון אמרם (שבת כד ב, כה א, קלג א, פס' פד א) האי שבתון עשה הוא. כלומר כי כל יום שאמר הא-ל בו שבתון כאילו אמר 'שבות' או 'תשבות'... וכבר בא בתלמוד במקומות רבים (שם וביצה ח ב ר"ה לב ב) אמרם יום טוב עשה ולא תעשה הוא, כלומר כי **ביטול המלאכה בכל יום טוב עשה הוא**...

יג. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ט:ד
אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה שנאמר "מקץ שבע שנים תעשה שמיטה, וזה דבר השמיטה". ושם הוא אומר "מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות, מה שם אחר שבע, אף השמטת כספים אחר שבע, לפיכך הלוא את חבירו בשביעית עצמה, גובה חובו כל השנה, וכשתשקע חמה בלילי ראש השנה של מוצאי שביעית אבד החוב.

יד. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ט:כה
כל המחזיר חוב שעברה עליו שביעית רוח חכמים נוחה הימנו, וצריך המלוה לומר למחזיר "משמיט אני וכבר נפטרת ממני". אמר לו "אעפ"כ רצוני שתקבל" יקבל ממנו שנאמר "לא יגוש" והרי לא נגש. ואל יאמר לו "בחובי אני נותן לך" אלא יאמר לו "שלי הם ובמתנה אני נותן לך".

טו. שו"ת הרשב"א חלק א סימן תשעה
נשאל עוד בנשבע לחבירו שיפרע לזמן. הגיע שמיטה [קודם הזמן], אם נפטר משבועתו שהרי שבועה דאורייתא ושמיטה בזמן הזה דרבנן? והשיב דשביעית משמטתו ואפילו בזמן הזה... והילכ' לא נשבע לפרוע אלא כל זמן שהוא חייב לו. שאלו מחל לו את חובו אין חיוב שבועה עליו. וכיון שכן הוה ליה כנמחל דאפקעתא דמלכא הוי...

טז. מרדכי מסכת גיטין פרק השולח רמז שפ
שאל רבינו חזקיה לרבינו אביגדור הכהן... וזו השיב: לענין השמטת כספים קבלתי שהשביעית משמטת מאליה אף על פי שלא אמר משמט אני, אלא מצוה הוא דרמיא עליה [באמירה] דכתיב 'וזה דבר השמיטה'. ומ"מ אם בא להחזיר במוצאי שביעית כלשון "המחזיר חוב בשביעית יאמר לו 'משמט אני כו'", אבל אם לא בא להחזיר במוצאי שביעית, כלשון "המחזיר חוב בשביעית", א"צ [לומר] כלום, דשמוט ועומד הוא. דומיא דקתני התם בסיפא רוצח שגלה לערי מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר רוצח אני משמע דלא רמי עליה לומר כן אא"כ רצו לכבדו כדי למונעם, הכי נמי לא רמי עליה אא"כ בא להחזיר, אבל הדיבור אינו מעכב השמיטה. זכר לדבר: נולד לו בכור בעדרו, מצוה להקדישו אף על פי שכבר קדוש מאליו משעת לידה.

יז. מנחת אשר, גיטין נט:ב
אך אף שיש דמיון בין שתי הפלוגתות, בודאי לאו הא בהא תליא, ואף מאן דס"ל דהפקר הפירות הוי אפקעתא דמלכא יכול לסבור כדעת היראים בשמיטת כספים דלא הוי הפקעת התורה אלא מצוה על הגברא. וכך מסתבר דבהפקר הפירות כתיב קרא "והשביעית תשמטנה", ופשטות משמעותו שהשביעית היא המשמטת את הפירות מן הבעלים אלא שגם הבעלים מצווים לנטוש כדכתיב "ונטשתה", אבל בשמיטת כספים כתיב רק "שמוט כל בעל משה ידו", ואגברא קאי שהמלוה מצווה להשמיט.

יח. גיטין לז ע"א
אמר רב יהודה אמר שמואל: יתומין אין צריכין פרוסבול. וכן תני רמי בר חמא יתומין אין צריכין פרוסבול, דר"ג ובית דינו אביהן של יתומין.

יט. תומים סימן סז:כה
מה צריכים יתומים קטנים פרוסבול, הלא אינם בכלל מצות ואינם חייבים בשמיטת כספים כלל!

כ. מנחת אשר, גיטין נט:ג
אמנם גוף קושי' התומים צריכה ביאור, דלפי מש"כ הראשונים דשמיטת כספים הוי אפקעתא דמלכא לכאורה לא קשה מידי, דאף שאין היתומים בני מצוה מ"מ התורה הפקיעה את החוב והוי כנמחל אף במלוה קטן! ונראה מדבריו דס"ל כשיטת המהרשד"ם בשו"ת חו"מ סי'

ס"א דהתורה לא הפקיעה את החוב של קטן שאינו מצוה במצוה זו, דרק כשהמלוה הוא בר חיובא הפקיעה התורה חובותיו, ולא במלוה קטן. וכעין דבריו כתב החזו"א שם לגבי הפקר הפירות בשביעית דאף אם הוי אפקעתא דמלכא אפשר דלא הפקירה תורה פירות עכו"ם אלא פירות של ישראל המצוה במצוות השמיטה...

כא. ספר יראים סימן קסד [דפוס ישן - רעה]

וחוב שעבר עליו שביעית אינו רשאי לזה לעכבו אלא על פי מלוה, שכל זמן שלא השמיטו מלוה, [הלוה] חייב לפרוע, אלא לזה יזמין מלוה לדין שישמיט לו חובו כאשר צוה היוצר, וב"ד יחייבו למלוה לומר 'משמיט אני', כאשר צוה חכמים כדתנן בסוף שביעית, ומייתנין לה בהשולח [ל"ז ב'], "המחזיר חוב להבירו בשביעית צריך שיאמר משמיט אני. ואם אמר 'אעפ"כ' יקבל ממנו שנאמר 'וזה דבר השמיטה'."

כב. תוספות יום טוב מסכת שביעית פרק י משנה ח

ודבר תימה הוא דאם יקבל בפרעון א"כ אינו משמט, ומאי מהני שאמר "משמט אני" ואינו עושה כן? ובגמרא ברייתא [שם] כשהוא נותן לו אל יאמר לו "בחובי אני נותן לך" אלא יאמר לו כן "במתנה אני נותן לך."

כג. שו"ת משנה הלכות חלק י סימן רעה

שוב העיר ד' עיני וראיתי קדוש אחד מדבר בתוס' רי"ד שם שכתב וז"ל תנן התם המחזיר חוב להבירו בשביעית ואמר לו משמט אני אם אמר לו אעפ"כ יקבל ממנו שנאמר וזה דבר השמיטה, פי' בדבור בעלמא שאמר משמיט אני, קיים המצוה ואח"כ מותר לגבות חובו, אמר רבא ותלי' ליה עד דאמר הכי פי' כיון שקיים המצוה ואמר משמט אני אבל אם לא הביאם לו כלל אינו יכול לכופו שיביאם אליו שהרי לא קיים שום מצוה וכו' ע"ש הנה כתב מפורש כרבינו היראים ומפרש כן דברי הגמ' דידן ומפרש דמה שאמרה תורה שאינו יכול לכופו ועובר משום לא יגוש היינו שאינו יכול לכופו שיביאם אליו שהרי לא קיים שום מצוה, אבל אם הביאם אליו ואמר משמט אני קיים מצות וזה דבר השמיטה ואח"כ מותר לגבות חובו...

עוד ראיתי בפסיקתא זוטרתא (מדרש לקח טוב) פ' ראה פס' וזה דבר השמיטה מלמד שהמחזירין חוב בשביעית, יאמר להם משמט אני אם אמרו בע"ה אף על פי שאתה משמט מחזירין אנו לך מרצוננו מקבל מהן עכ"ל ולשון "מחזירין אנו לך" משמע המלוה שלוח להם ולא מתנה וזה כדעת היראים והר"ש ז"ל....

כד. תלמוד בבלי גיטין לז ע"ב

אבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי הוה מסיק ביה רבה זוזי [כלו] הוא היה חייב לשלם לרבה], אייתניהו ניהליה בשביעית, אמר ליה "משמט אני", שקלינהו ואזל. אתא אביי אשכחיה [לרבה] דהוה עציב, אמר ליה אמאי עציב מר? אמר ליה הכי הוה מעשה. אזל לגביה [לאבא בר מרתא] אמר ליה "אמטת ליה זוזי למר?" אמר ליה "אין". אמר ליה "ומאי אמר לך?" אמר ליה "משמט אני." אמר ליה "ואמרת ליה 'אף על פי כן?' אמר ליה "לא." אמר ליה "ואי אמרת ליה 'אף על פי כן' הוה שקלינהו מינך. השתא מיהת אמטינהו ניהליה, ואימא ליה 'אף על פי כן'." אזל אמטינהו ניהליה ואמר ליה "אף על פי כן", שקלינהו מיניה. אמר [רבה] "לא הוה ביה דעתא בהאי צורבא מרבנן מעיקרא!"

כה. רש"י מסכת גיטין דף לז עמוד ב

ותלי ליה - אם היה רוצה [המלוה] לחזור בו, יתלנו על עץ אם גברה ידו, עד דאמר ליה "אף על פי כן".

כו. שו"ת משנה הלכות חלק י סימן רעה

ויש לתמוה הרבה בהא עובדא: א. אמאי אייתניהו ניהליה אבא בר מרתא מתחילה, כיון שכבר עברה השמיטה ושמטיה מפקעת ההלוואה מדין אפקעתא דמלכא, וא"כ מיד שנעשה הפקר מאפקעתא דמלכא למ"ל להביאו לרבה כלל? ב. אמאי הוה רבה עצב? והרי הוא מצוה ככל מצות התורה והי' לו לשמוח שבא לידו לקיים מצוה בממונו מצות שמיטת כספים, יש לשמוח במצוות שקיים ולא להיות עצב! ובתורה כתיב "תחת אשר לא עבדת את ד' אלקיך בשמחה ובטוב לבב, וכתוב "השמר לך פן יהי' דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע" והתורה הקפידה על מצוה זו וקראו "בליעל" והוסיף הכתוב להזהיר ולצוות "נתן נתן לו ולא ירע לבבך בתתן לו וגו'" והבטיח הקב"ה בשכר מצוה זו בעוה"ז שנאמר "כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו'" עיין רמב"ם פ"ט הל' ל'...

כז. בית הבחירה (מאירי) מסכת גיטין דף לז עמוד ב

וכבר אמרו במשניות שביעית על המחזיר שרוח חכמים נוחה הימנו, אלא שאמרו עכשו על המלוה שצריך שיאמר לו "משמט אני", ואם אומר לו הלה "אעפ"כ" יקבל.

- ואם לא אמר אעפ"כ רשאי הלה לעכבו בדברים עמו ולהעמידו כ'תליה' שלא לילך עם המעות אלא שישבנו בדברים היאך הלוה לו מעותיו לאהבתו אלא שמצד המצוה הוא משמט ושמצות ההשמיטה על המלוה אלא שהלוה יכול לפרוע אם ירצה אלא שהוא מודיעו שאינו יכול לתבעו עד שיאמר הלה "אף על פי שאינך רשאי לתבוע, רוצה אני לפרוע, ולא בחוב אני נותן לך אלא כעין מתנה." וכל שאמר כן יקבל מיד, וזהו ענין "ותלי ליה".
- וגדולי הרבנים מפרשים שאם לא אמר "אעפ"כ" המלוה כופהו בכך ומלשון 'תלה ליה לפפי' ואין הדברים נראין.

- ויש מפרשים שאומר לו "משמט אני" ותולה עיניו בכיס עד שירגיש הלה שמעותיו הוא רוצה עד שיתבייש הלה ויאמר לו "אעפ"כ, וכן שיאמר לא בחובי אני נותן וכו'. וזהו שאמרו בתלמוד המערב "משמט אני בשפה יפה והימין פשוטה לקבל."
- ומ"מ אם הלך לו הלה כשאמר לו "משמט אני" רשאי הוא להודיע צערו לאחרים ורשאים אחרים לילך ללוה מאליהם שלא בשליחות המלוה לומר לו "לא יפה עשית" שהיה לה לומר אעפ"כ.
- ולא עוד אלא שאם מתיראים שהלוה יהא מושך ידו מלחזור אצל המלוה מחשש שמא יגרום חטאו ויקבל, מותר לבא עמו בתחבולות ובמתק דברים כלומר היאך לא אמרת לו אעפ"כ להפיס דעתו? וכי סבור אתה שאף כשתאמר כן יקבלנו? וכיצא בדברים אלו, ואם חזר להביא לו מעותיו ולומר לו ואעפ"כ יקבל. וכן כל כיוצא באלו:

כח. מנחת אשר, גיטין נט:ג

ונראה בזה עפ"י מה שיש לחקור בשיטת היראים, האם כל גדר שמיטת כספים אינו אלא גדר איסורי, דהתורה אסרה על המלוה לנגוש חובו וציותה עליו להשמיטו, אך לפי גדר הממון הוי ככל חוב דעלמא? או שמא משמעות הלאו דלא יגוש אינו איסור בעלמא, אלא ביטול זכות הגביה ואף דיש חיוב ממוני על הלוה אין למלוה זכות גביה ואין בידו נזקקין לתביעתו?

כט. דרך אמונה - ביאור ההלכה הלכות שמיטה ויובל פרק ט הלכה א

* מ"ע להשמיט כו'. יל"ע אם נשים חייבות במ"ע זו, דהוי מ"ע שהז"ג! ובגיטין י"ח א' דאמרי' "כתובה מאימתי משמטת כו" מבוואר דחוב של נשים משמט אך י"ל דהיינו משום הלא תעשה, אבל העשה באמת אינו באשה. אך לדעת היראים (שהבאנו בד"א) דאין החוב נשמט מאליו אא"כ אמר לו משמט אני (ולפ"ז הלאו דלא יגוש אינו אלא אחר שאמר משמט אני), א"כ כיון דאשה אינה מצווה במ"ע לומר משמט אני איך החוב שלה נשמט.

ל. שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן מז:ב

יש להסתפק במלוה שנסע מא"י לחו"ל, וכגון שנסע לארה"ב אשר שם מתאחר היום ביחס לא"י בז' או ח' שעות, ובשעה שאצל הלוה שהוא בא"י כבר שקעה חמה והתקדש חג, עדיין אצל המלוה חצות היום של ערב שביעית, ויש לדון לפי"ז אם יכול אז המלוה לכתוב פרוזבול או לא, מי אזלינן בתר מלוה שאצלו עדיין ערב שביעית או אזלינן בתר לוח שכבר קידש היום וכבר נשמט החוב [כידוע הסתפקו כע"ז לענין בל יראה וביטול חמץ לאחר זמן איסורו, וכן נו"נ בזה במק"א לענין שביתת בהמתו בשבת, ואין זה ענין לכאן].

לא. תלמוד בבלי מכות ג--:

אמר רב יהודה אמר שמואל המלוה את חבירו לעשר שנים שביעית משמטתו, ואף על גב דהשתא לא קרינן ביה "לא יגוש", סוף אתי לידי "לא יגוש". מתיב רב כהנא "אומדים כמה אדם רוצה ליתן ויהיו אלף זוז בידו בין ליתן מכאן ועד ל' יום ובין ליתן מכאן ועד עשר שנים", ואי אמרת שביעית משמטתו כולהו נמי בעי שלומי ליה! אמר רבא הב"ע במלוה על המשכון ובמוסר שטרותיו לב"ד דתנן "המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לב"ד אין משמיטין."

איכא דאמרי א"ר יהודה אמר שמואל המלוה את חבירו לעשר שנים אין שביעית משמטתו, ואף על גב דאתי לידי "לא יגוש" השתא מיהא לא קרינן ביה "לא יגוש". אמר רב כהנא אף אנן נמי תנינא "אומדין כמה אדם רוצה ליתן ויהיו אלף זוז בידו בין ליתן מכאן ועד ל' יום ובין ליתן מכאן ועד עשר שנים", ואי אמרת שביעית משמטתו כולהו נמי בעו שלומי ליה! אמר רבא הב"ע במלוה על המשכון ובמוסר שטרותיו לב"ד דתנן המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לב"ד אין משמיטין.

לב. רא"ש מסכת מכות פרק א סימן ג

נראה דהלכה כלישנא בתרא, דפשטא דמתניתין מסייעא ללישנא בתרא, ותיובתא דלישנא קמא, אלא דרבא דחי ליה. ועוד דשביעית בזמן הזה דרבנן ואזלינן לקולא.

לג. בית יוסף חושן משפט סימן סז

וא"ת הא בספיקא דמונא נקטינן קולא לנתבע, והכא הוי איפכא קולא לתובע! ונראה לי דטעמיה משום דשמטה איסורא הוא ומקילין דלא תנהוג, כיון דרבנן היא בזמן הזה. ונהי דנפקא מינה לענין ממונא והויא חומרא לתובע [לנתבע?], מכל מקום כיון דבעיקרא דדינא לא אתי למיבעי אי מפקינן ממונא מהאי גברא אלא לענין איסורא אי נהג השביעית או לא לקולא נקטינן כנ"ל.

לד. תלמוד בבלי ערכין כח:

אחד יובל ואחד שביעית משמטין כאחד [רש"י: ביום אחד] אלא שיובל בתחילתו והשמטה בסופה.